

ІСТОРИЧНА БІОГРАФІСТИКА

УДК [930.1:7.078] (477.53–25)

Дар'я Сергієнко

ІСТОРИКО-ГРОМАДСЬКІ ВПЛИВИ НА ДОБРОЧИННУ ДІЯЛЬНІСТЬ ЄЛИЗАВЕТИ МИЛОРАДОВИЧ (1832–1890 РР.)

Наведено біографічну довідку життєдіяльності Є. Милорадович. Розглянуто особливості виховання та сімейного життя представниці української еліти XIX ст. Виявлено найближче оточення з його політичними та громадськими позиціями. Досліджено суспільну атмосферу в Наддніпрянській Україні та поширення громадського руху в 60-х рр. XIX ст. Висвітлено меценатську діяльність Єлизавети Іванівни, що охоплювала сферу освіти, культури, видавничої діяльності, просвітницьку роботу. Виявлено вплив доброчинної діяльності мецената на освітньо-культурний розвиток регіону.

Ключові слова: Єлизавета Іванівна Милорадович, полтавська «Громада», меценат, доброчинність, недільні школи.

Роль жінок в історії українського меценатства досліджена достатньо поверхово, хоча достеменно відомо, що жінка в українських землях брала активну участь у суспільно-громадському житті. До когорти таких жінок-подвижниць належала Єлизавета Іванівна Милорадович, котра активно підтримувала український рух, була учасником полтавської «Громади» та засновницею Наукового товариства ім. Т. Шевченка (далі – НТШ). Важливу роль у становленні світогляду мецената Єлизавети Іванівни відіграли історичні, громадські й особистісні впливи, дослідження яких надасть розгорнуту характеристику її доброчинної діяльності в різних сферах громадсько-суспільного життя.

Серед останніх публікацій, присвячених Є. Милорадович, слід відзначити праці В. Філіповича [1], В. Панченка [2], в яких досліджено культурно-просвітницьку діяльність і внесок у розвиток освіти та шкільництва мецената. Роль Єлизавети Іванівни у створенні й участі громадських організацій, зокрема полтавської «Громади» та НТШ, розкривають А. Бурдейний, О. Лісняк [3] та А. Чернов [4]. Проте існуючі публікації фрагментарно висвітлюють діяльність пані Милорадович. Вони звертають увагу, загалом, на її роботу у суспільно-громадській сфері, оминаючи її внесок у благодійність, розвиток освіти та культури Полтавщини.

Мета статті – на базі епістолярної спадщини мецената й інших друкованих пам'яток дослідити суспільно-політичну атмосферу в Наддніпрянській Україні в середині XIX ст., виявити особливості походження, виховання і найближчого оточення добродійниці та проаналізувати масштаби цих впливів на результат діяльності Є. Милорадович. Висвітлити меценатську діяльність Єлизавети Іванівни у сфері освіти та культури.

Єлизавета Іванівна Скоропадська (в заміжжі – Милорадович) народилася 31 грудня 1831 р. (1 січня 1832 р.) у відомому палаці Качанівка Борзнянського повіту Чернігівської губернії [5, арк. 126].

Єлизавета Іванівна походила з вищої української еліти XVII–XVIII ст. – по батькові зі Скоропадських, а по матері – з Тарновських, відомих своєю філантропічною, меценатською, просвітницькою діяльністю. З юності вона захоплювалася українською старовиною, побутом, оскільки зростала в оточенні талановитих людей, соціально активних представників українських козацько-старшинських і шляхетських родів [6]. Постійними гостями Скоропадських були Галагани, Тарновські, Милорадовичі, Маркевичі, місяцями жили письменники, художники, артисти. На сцені домашнього театру виступали знамениті на той час українські музиканти Заремби, мандрівні лірники й кобзарі. Гостював у Скоропадських і Тарас Шевченко [7, с. 37].

Дитинство і юність Єлизавети минули в справжньому українському середовищі. Її оточували предмети козацької старожитності й українська атмосфера. Стіни батьківської оселі були завішані портретами гетьманів, почесне місце серед яких належало портрету І. Мазепи та кільком старовинним народним картинам із зображеннями легендарного народного героя – козака Мамає [5, арк. 134]. Завдяки цьому в Єлизавети розвинулися національні почуття, які вона намагалася зміцнити своєю активною суспільною позицією.

У 1849 р. в сімнадцятирічному віці Єлизавета Скоропадська одружилася із заможним та освіченим полтавцем, графом Левом Милорадовичем [8, с. 152]. Він належав до роду, представники якого були українськими і російськими державними, військовими, культурними діячами, дипломатами та меценатами.

Не тільки сімейні негаразди, нелюбов до чоловіка та тяжка втрата доньки змусили Єлизавету Іванівну зосередити увагу на громадській та добродійній діяльності. Вплинула на це і суспільна атмосфера в Наддніпрянській Україні. Розвиток і поширення громадського руху 60-х рр. були закономірним продовженням діяльності масонських лож, декабристських організацій та Кирило-Мефодіївського товариства в першій половині XIX ст. У центрі цього руху опинилася Полтава. Саме завдяки громадам почав формуватися жвавий інтерес до вивчення історії України, збиралися літописи та різні документи з історії краю [7, с. 66].

У 1855 р. імператорський престол посів Олександр II, вихований у ліберальній традиції. Він визнав неминучість селянської реформи та надав амністію членам Кирило-Мефодіївського братства. У середині XIX ст. лібералізація суспільного життя, що була передумовою майбутніх реформ та модернізації, водночас сприяла пожвавленню національного руху [7, с. 67]. Осередками української інтелігенції стали напівлегальні організації – громади. Вони об'єднували кращих представників українських козацько-старшинських і шляхетських родів, громадських діячів, учених, літераторів, учителів, лікарів, письменників, студентів, учнів старших класів гімназій, ліберально налаштованих поміщиків. Громади здійснювали культурно-освітню діяльність, зокрема організацію недільних шкіл і публічних читань, видавали популярні книжки серед народу, влаштовували театральні вистави, збирали й вивчали українські фольклор і старожитності. Підтримуючи національне відродження, активно почала діяти інтелігенція. Громади виникли в Харкові, Полтаві, Чернігові, Одесі. Так розпочався рух, який став однією з основних ідеологічних основ відродження національної ідеї [9, с. 67–69].

Наставником Єлизавети Милорадович був Михайло Павлович Позен, один із теоретиків селянської реформи 1861 р. Імовірно, що саме під його впливом Є. Милорадович так активно підтримувала ідею щодо звільнення селян. Антикріпосницькі погляди Єлизавети Іванівни дедалі поглиблювалися, чому сприяла заборонена література. Графиня Є. Милорадович отримувала з Петербурга та з-за кордону заборонену революційну літературу й поширювала її [7, с. 54–55]. Громадсько-культурна і просвітницька діяльність батька та чоловіка Єлизавети сприяли її органічному долученню до традицій благодійництва й активної участі в українському громадсько-політичному руху 60–70-х рр. XIX ст.

Настрої, суспільно-політична позиція та цілеспрямованість пані Милорадович особливо чітко простежується в її листуванні з небожем по лінії чоловіка графом Григорієм Олександровичем Милорадовичем (1834–1905 рр.), яке тривало впродовж 1860–1865 рр. [7, с. 59]. Тоді Григорій був молодим кавалергардом. Пані Милорадович не подобалася його посада: вона відверто кепкувала стосовно служби близької їй за духом людини в царя [10, с. 56] і намагалася долучити його до видання та розповсюдження українських книг: «Подбай, Грицик, ти ж щирий українець, в тобі тече кров Полуботка. Кавалергардська ліврея не могла ж тебе остаточно розбестити, якщо зішкребти іржу, ти все ж українець» [10, с. 86]. Єлизавета Іванівна намагалася пробудити в Григорія національні почуття, постійно нагадуючи в листах, що він – нащадок наказного гетьмана, чернігівського полковника Павла Полуботка.

У своєму міському будинку та на Гожулянській дачі Єлизавета Іванівна продовжувала традиції, започатковані ще її батьком – постійно приймала на гостини діячів культури – акторів, композиторів, музикантів, істориків. Вона інтенсивно самостійно навчалася, захоплювалася політичною економією, вивчала мови, зокрема англійську, планувала написати історію України і для цього студіювала «Історію Русів» [10, с. 45].

Активна громадська позиція і бажання допомогти широким масам населення сприяли тому, що Єлизавета Іванівна долучилася до суспільного життя. Її захопили ідеї громадівців. Під впливом гуртка в неї розвинулася національна свідомість, Єлизавета стала покровителькою і натхненницею кожної акції, що проводилася громадівцями.

За матеріальної й організаторської допомоги Є. Милорадович у вересні 1861 р. і січні 1862 р. в Полтаві діяли недільні школи: одна – для дівчаток, інша – змішана [11, с. 56] і щоденна (вечірня) – для хлопчиків, яку графиня утримувала на власні кошти.

Важливим напрямом діяльності полтавських громадівців було влаштування публічних лекцій, народних читань, відкриття бібліотек і книгарень. За допомогою Є. Милорадович загальна шкільна рада організувала читальню для міщан «Народну бібліотеку» [12, арк. 1–1 зв.]. Єлизавета опікувалася полтавським аматорським театром. У її планах була також організація Товариства грамотності в Полтаві. Проте міністр внутрішніх справ П. Валуєв відповів, що це місто не потребує більше освітніх закладів для народу. Є. Милорадович планувала видавати власну газету «Нива», яка, однак, так і залишилася в проєкті громадівців [7, с. 88].

Після заборони Валуєвським циркуляром видань українською мовою Є. Милорадович пожертвувала гроші на розвиток українського руху в Галичині, зокрема на товариство «Просвіта» та журнал «Правда» [7, с. 102]. З ініціативи Д. Пильчикова виникла ідея заснувати у Львові

товариство, котре б піклувалося про розвиток українського письменства, друкувало українські книжки, які потім можна було б поширювати в Східній Україні. Він переконав Є. Милорадович надати кошти на таку важливу справу [3, с. 65–66]. Графиня позитивно сприйняла цю ідею і внесла 20 тис. австрійських срібних крон для створення товариства. Спершу товариство планували назвати «Галицьке Наукове Товариство», але Є. Милорадович сприяла тому, щоб воно мало ім'я Т. Шевченка. Статут організації склали за дорученням Єлизавети Іванівни М. Драгоманов і Д. Пильчиков [3, с. 67]. Лідери організації придбали друкарню й розпочали широкомасштабну видавничу діяльність.

Крім участі в суспільно-громадському житті Полтавщини, Єлизавета Іванівна впродовж усього життя активно здійснювала добродійництво. Вона гідно продовжила добрі справи своїх пращурів. У розпал Кримської війни 1853–1856 рр. небайдужі жінки-полтавки, зокрема і Єлизавета Іванівна, організували збори коштів для підтримки солдат. Цю благодійну діяльність широко висвітлювали «Полтавские губернские ведомости». Жінки зібрали 900 крб. і надіслали командувачеві Дунайської армії Михайлу Горчакову з проханням розділити їх рівними частинами між 9 нижчими чинами [7, с. 112–113].

Після скасування кріпацтва в 1861 р. Є. Милорадович подарувала кожному своєму селянинові по десятині землі понад те, що визначалося згідно з реформою. Єлизавета Іванівна була членом московського комітету шовківництва. Вона опікувалася вихованками Полтавського єпархіального жіночого училища. З 1878 р. й до смерті очолювала Полтавське дамське благодійне товариство, будучи головою його правління, якому передала у спадок свою садибу з будинком і значний капітал. Є відомості, що графиня придбала товариству велику, на 20 десятин, садибу і пожертвувала 6 тис. крб. [7, с. 112].

Є. Милорадович створила жіноче товариство піклування про дітей-сиріт, відкрила дитячий будинок для немовлят-сиріт. Для хворих дітей меценат влаштувала окрему кімнату на своїй дачі в Гожулах.

У кореспонденції з Полтави, надрукованій львівською «Правдою» 1890 р., повідомлялося, що коштом Є. Милорадович видано граматику В. Золотава, 4 українські «Прописи», «Арихметку» О. Кониського, а також «Оповідання зі св. Письма» С. Оpatовича [4].

Значну допомогу Є. Милорадович надавала першій жіночій гімназії та реальному училищу в Полтаві. У 1879 р. Єлизавета Милорадович подарувала свій будинок на вулиці Кузнецькій Олександрівському реальному училищу [13, с. 218].

Піклувалася графиня Милорадович й про сиріт та притулки, надаючи дітям можливості набути досвіду в різних ремеслах тощо.

Пані Єлизавета заснувала в Полтаві філантропічне товариство. Окрім того, графиня була членом Полтавського сільськогосподарського товариства [2, с. 38]. Є. Милорадович була гарною піаністкою і грала на благодійних концертах, що відбувалися в Полтаві. За словами сучасників, у місті не існувало такої благодійної організації, в якій би Єлизавета Іванівна не брала участі [9, с. 64].

Полтавська губерньська управа придбала бібліотеку Є. Милорадович і гербарій (мох і лишай) Германа Вагнера, які, очевидно, графиня збирала, для поповнення фондів природничо-історичного музею Полтавського губерньського земства [1, с. 133].

Єлизавета Іванівна допомагала незаможним учням, сплачуючи за їхнє навчання. Так, учасник Полтавської громади учень гімназії Палкін виховувався на кошти графині [9, с. 8].

Довідавшись про смерть Єлизавети Іванівни, громадський діяч О. Хропаль з повагою написав: «Нехай земля їй буде пером, а Україні-Русі пошли Боже більш таких добродійок з посеред українських богатирів; най би вони хоч таким чином, хоч потроху спокотували гріхи батьків проти народу» [14, с. 58].

Отже, Є. Милорадович упродовж усього життя брала активну участь у громадській діяльності, переважно в доброчинності, ніколи не шкодуючи сил і коштів на громадські потреби. Передумовами до зацікавлення пані Єлизаветою цією сферою життя були різноманітні впливи. Її походження та спорідненість з українськими козацько-старшинськими та шляхетськими родами, виховання в суто українській козацькій традиції, громадська та благодійна діяльність батьків та найближчих родичів – усе це прищепило Єлизаветі Іванівні любов до рідного краю, почуття справедливості та необхідності допомагати ближнім. Політичні події в Наддніпрянській Україні, поширення ліберальних поглядів, розвиток громадського руху, поновлення інтересу до історії та культури України не оминули й пані Милорадович. Згідно з багатьма даними, вона була постійним учасником громадсько-суспільних подій Полтавщини.

Своїми справами Єлизавети Іванівни сприяла пробудженню національної ідеї: організовувала недільні школи, поширювала книги для народу, опікувалася народним театром, не шкодувала коштів на благодійництво. Оселя графині Милорадович у Полтаві стала справжнім центром українства, а в кожній українській акції пані Єлизавета відіграло роль щедрого мецената й

опікуна-покровителя. Її участь у діяльності Полтавської громади та заснуванні Товариства ім. Шевченка у Львові сприяла зміцненню зв'язків між східними та західними українськими землями.

Список використаних джерел

1. Філіпович В. Життєвий шлях та культурно-просвітницька діяльність Єлизавети Милорадович / В. Філіпович // Педагогічні науки: зб. наук. пр. – Полтава, 2010. – Вип. 1. – С. 131–136.
2. Панченко В. Єлизавета Милорадович та її «пігмаліонівський» витвір / В. Панченко // Український тиждень. – 2014. – № 16. – С. 38–40.
3. Бурдейний А. Єлизавета Милорадович – фундатор наукового товариства імені Шевченка / А. Бурдейний, О. Лісняк. // Вісник Львівського університету. – 2010. – № 43. – С. 65–67.
4. Чернов А. Гетьманша [Електронний ресурс] / А. Чернов. – Режим доступу: http://duxovna-stolitca.blogspot.com/2011/12/blog-post_24.html.
5. Центральний державний історичний архів України в м. Києві (далі – ЦДІАК України), ф. 1219, оп. 3, спр. 2, 160 арк.
6. Прицак О. Рід Скоропадських (Історико-генеалогічна студія) [Електронний ресурс] / О. Прицак. – Режим доступу: <http://lrc.org.ua/lipinsky/almanah/almanah-ua2.html>.
7. Петренко І. М. Єлизавета Милорадович (1832–1890) в українському суспільно-політичному русі: монографія / І. М. Петренко. – Полтава: ПУЕТ, 2013. – 151 с.
8. Из воспоминаний старого полтавца // Киевская старина. – 1900. – № 1. – С. 149–152.
9. Гніп М. Громадський рух 1860 рр. Полтавська громада / М. Гніп. – Харків: Держ. в-во України, 1930. – Кн. I. – С. 235 с.
10. Половнікова С. О. До тебе прихильна, дарма, що кавалергард: листи Є. І. Милорадович до Г. О. Милорадовича (1860–1865) / Упор. С. О. Половнікова; від. ред. О. Б. Коваленко. – Чернігів: Чернігівські обереги, Сіверянська думка, 2002. – 104 с.
11. Граховецький Д. Перші недільні школи на Полтавщині та їх діячі (1860–1962) / Д. Граховецький // Україна. – 1928. – Кн. IV. – С. 51–73.
12. ЦДІАК України, ф. 707, оп. 27, спр. 467, арк. 307–307 зв.
13. Громади // Полтавщина: Енциклопедичний довідник / відп. ред. А. В. Кудрицький. – Київ: Українська Енциклопедія ім. М. П. Бажана, 1992. – С. 218–219.
14. Хропаль О. С Полтави. 15 (27) марта р. 1890 (Похорон Єлизавети Іванівни Милорадовички) / О. Хропаль // Правда. – 1890. – № 4. – С. 57–58.

Дарья Сергиенко

ИСТОРИКО-ОБЩЕСТВЕННОЕ ВЛИЯНИЕ НА БЛАГОТВОРИТЕЛЬНУЮ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ЕЛИЗАВЕТЫ МИЛОРАДОВИЧ (1832–1890 ГГ.)

Приведено біографічну справку життєдіяльності Е. Милорадович. Розглянуто особливості виховання та сімейного життя представниці української еліти XIX в. Виявлено ближаче оточення з його політичними та громадянськими позиціями. Досліджено громадську атмосферу в Придніпровській Україні та поширення руху громад в 60-х гг. XIX в. Освітлено меценатську діяльність Єлизавети Іванівни, яка охоплювала сферу освіти, культури, видавничої діяльності, просвітницьку роботу, а також вплив благодійної діяльності меценатки на освітньо-культурне розвиток регіону.

Ключевые слова: Елизавета Ивановна Милорадович, полтавская «Громада», меценат, благотворительность, воскресные школы.

Daria Serhiienko

THE HISTORICAL AND CIVIC IMPACT ON THE CHARITY OF ELIZABETH MILORADOVICH (1832–1890)

The author studied the pedigree, education, home environment of one of the representatives of the Ukrainian elite in the XIX century. Determine the social and political views, surrounded by Elizabeth Miloradovich. The author also investigated the socio-political atmosphere and social movements in the 60s in the Dnieper Ukraine. The paper studies of the charity of Elisabeth Miloradovich which covers the education, culture and the publishing activities. Also determine the impact of Elisabeth Miloradovich on the overall development of the culture of the region.

Key words: Elizabeth Ivanivna Miloradovich, Poltava «Gromada», philanthropist, charity, Sunday school.